

en door hun vee aan vast te binden. Na afloop van de markt moest het gelint telkens worden opgeruimd. Enige tientallen jaren later — 19 October 1631 — deed de Vroedschap aanplakken, dat zij „aen byde zyden van het gelint op het plein Vredenburg” „een bequaam paveysel” had doen maken, waar „alle de ossen en beesten”, die ter markt kwamen, aan vastgebonden dienden te worden. Zo staat er. Bedoeld is, zoals ook het opschrift zegt, dat de dieren aan het gelint, nu aan beide zijden van een bestrate strook voorzien, vastgemaakt zouden worden. De maatregel richtte zich tegen de verkopers, die hun vee zo maar ergens op en langs het Vreeburg neerzetten (dicht bij de kroegjes?) en daardoor „de vrye en libere passage” beletten. Een verbod om een plaats aan het gelint te reserveren door er maar vast — vóór het vee aanwezig was — een touw aan te binden, werd het volgend jaar aan de publicatie toegevoegd.

Het gelint werd aanvankelijk verpacht, maar daar de pachters het de boeren lastig maakten en hen afzetten, besloot de Vroedschap in 1645 het gelint niet meer te verpachten, maar ter vrije beschikking te stellen van belanghebbenden.

Nu nog een taalsnippertje naar aanleiding van het woord tuin. Evenals tuin eerst omheining betekende en later het omheinde (het eng. town!), heeft ook „haag” (omheining van levend hout) dezelfde betekeniswijziging ondergaan (’s Graven-hage). Meer belangstelling nog zal het voor leden van Oud-Utrecht hebben, dat ook het oost-middelnederl. woord „vrede” een synoniem van tuin is. Het hierbij behorende werkwoord vreden betekent omheinen, in het limburgs: vriden. Vgl. Vrijthof, het bekende plein in Maastricht bij de St. Servaaskerk ¹⁾.

Precies eender heeft Utrecht een vrijthof gekend en al is de naam in onbruik geraakt, de plaats is er nog. In de rekeningen van de Domfabriek komt in de 15de en 16de eeuw nl. herhaaldelijk de ruimte die wij thans liefst kloosterhof noemen ²⁾, onder de naam Vrijthof, het Vrijthof van de Dom voor. Terecht, want die plaats was en is een door de kloostergang omgeven hof. Het zal wel niet meer bekend zijn, dat in 1841 en nog eens in 1844 kerkvoogden van de Ned. Herv. Gemeente getracht hebben de kloostergang te doen afbreken. De stad Utrecht is, hoe verwaarloosd het bouwwerk toen ook was, zo verstandig geweest, haar medewerking niet te verlenen. Een gezellig plein (tje) met café’s als het Vrijthof in Maastricht zou de opengekomen ruimte toch nooit geworden zijn, al zijn er betere redenen waarom wij ons verheugen, dat het utrechtse Vrijthof behouden is gebleven.

v. C.

¹⁾ M. Schönfeld, Veldnamen in Nederland. Omst. 1950, blz. 134. Ook het duitse Friedhof is eigenlijk: omheinde hof.

²⁾ Het verdient aanbeveling uit oogpunt van helder taalgebruik onderscheid te maken tussen de Kloostergang (ambitus) en de Kloosterhof (claustrum, vrijthof) en het geheel verouderde woord „pand”, dat de meeste mensen niet meer verstaan of over de betekenis waarvan zij dubbiëren, niet meer te gebruiken.

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

MAART
1957

ONDER REDACTIE VAN
H. DE JONG

30e JAARGANG
Nº 3

Redactie-adres: Aurorastraat 26, Utrecht. Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secretaris der vereniging, Nieuwe Gracht 133, Utrecht.
Gironummer 575520 ten name van „Oud-Utrecht”

GRONINGERS IN 1699 PER ZEILJACHT OVER UTRECHT NAAR BRABANT

(Voortzetting van blz. 29)

Ende gevaeren voorbij Rotsensteijn ¹⁵⁾ op de l[inker]c[ant], Zijlenstein op de r[echter]c[ant], om 6 uur tot Jutfaes gekomen, alwaer wij even door de brugge 1 stuiver bruggegelt betaelende, het schip vast maeckten. Ende te voet gingen voorbij de heer De Geer van Amsterdam zijn plaats op de r[echter]cant], Pletsenburch genaemt, zijnde uit het water opgetimmert, ende een seer groot huis met een toren daerop, waeran een wijser waer ¹⁶⁾, ende aen de l[inker]cant] Groenendal ende quaemen voorts bij de poort

¹⁵⁾ Zeer waarschijnlijk werd hiermede de buitenplaats buiten de Tolsteegpoort bedoeld, aan de oostzijde van de Vaartse Rijn gelegen, die in 1670 eigendom van de graankoper Joost van den Ende was. Ze werd in dat jaar aan de steenkoper Adriaan en de advocaat mr. Francois van Oort, ongetwijfeld vader en zoon, overgedragen. De „huysinge, hoffstede met den steenoven, loots, schuyr, speelhuys ende duyfhuys” zijn blijkbaar spoedig door hen bewoond geworden en weer in bedrijf gesteld.

Volgens de familie-overlevering liet de vader voor ieder zijner drie zoons een huis, zowel buiten als in de stad bouwen. Het bovenbedoelde, in 1670 verworven pand, belangrijk vergroot en verfraaid, werd voortaan Rots-Oort genoemd; eene samenvoeging der naam van het ruwe kei-harde afval, dat in de over-verhitte gedeelten der steenovens ontstond en waarmee de tuin en het voorplein, zelfs muurvakken op grillig rots- en grotachtige wijze opgevuld waren, en van de naam der familie.

Naast en ten dele achter dit huis, dat door mr. François bewoond werd, lagen nog twee „heerenhuysingen”, aangekocht of nieuw gebouwd, welke in de 18de en nog in het begin der 19de eeuw door leden der familie Van Oort bewoond zijn geweest. Ze werden Rotsenburg en Rotswijk geheten. Bij elk dezer huizen behoorden gronden met dienst- en werkgebouwen, waarin het steenbedrijf op de een of andere manier uitgeoefend werd: steen- en panne-bakkerij, tichelwerk en marmermakerij. In de daar ook staande blokken van „cameren” huisden de werklieden met hunne gezinnen. De bedrijven zijn regelmatig door andere, die de behoeften van de tijd lonender konden bevredigen, vervangen. Slechts de naam van het voornaamste pand, Rots-Oort, dat nog omstreeks 1840 voor een weinig indruk-

van Heemstede¹⁷⁾ en gingen de allee langs nae het huis, welke uit het water waer opgetimmerd ende seer fray gebout met vier torenties ende in het midden een groot vierkant, waerop een schoorstien, maer niet heel hooch. Voor dat selve waer een fraye plaetse, aen de beyde kanten waeren schathuizen, alwaer an het eynde van de eene een kamer waer met schoone duiven ende in de andere zes tortelduiven, wachtels, vinken etc. Bij de graft langs waeren drye rijgen eykenbomen; recht achter het huis waer een lusthoff versien met veel grote beelden, schoone heegen met latwerck, ontallige pyramiden, braeve heegen waerin hoofden waeren geset tot perspectiven, an de rechterhant waer een appelhoff van naenties¹⁸⁾, in dat hoff waer het oranjehuis. Van daer gingen

wekkende nieuwbouw had plaats gemaakt, leefde tot voor kort (november 1956) in die buurtschap voort. En de geest- en spookverschijningen, welke om huis en hof met hunne beangstigende vormen en schaduwen rondwaarden, door de schrik-aanjangende natuurkundige proeven van een zonderlinge bewoner versterkt, verstoren de rust dezer streek niet meer. Zie: J. le Francq van Berkhey, *Natuurlijke historie van Holland*. Dl. II, 1. Amsterdam, 1771. Blz. 223—224; F. Nagtglas, *Voor honderd jaren*. Utrecht, 1886. Blz. 23—25; en: Dezelfde, *Een bruiloft op Rotsoord* (1735). In: —, *De gouden draad*, (Twee eeuwen uit onze familiegeschiedenis). Utrecht, 1898. Blz. 280—308.

¹⁶⁾ De reisbeschrijver geeft een verwarrende indruk van de hier bij het begin van de Overeindse weg gelegen huizen. Deze weg verbindt de gemeente Jutfaas met de oostwaarts liggende gemeente Houten. Ten zuiden van de weg, ten dele ook langs de Vaartse Rijn, ligt de sedert het laatst der 12de eeuw reeds in de geschiedenis genoemde, en thans nog onder de naam Rijnhuizen bestaande ridderhofstad, sinds 1657 in het bezit der familie De Geer. Blijkens afbeeldingen door tijdgenoten was het meermalen verwoeste, doch telkens, het laatst omstreeks het midden der 17de eeuw, herstelde gebouw, door een gracht omgeven, maar bezat het geen torens. Zie: *Kastelenboek*, t.a.pl. Blz. 166—167.

Bij Rijnhuizen sloot het gebied van het voormalig adellijk huis Plettenburg aan, eveneens geheel door water omringd, doch met een toren in de middenbouw. Over de geschiedenis van dit huis is weinig bekend; ten tijde van het bezoek der Groningers werd het door de familie De Malapert bewoond. Na de sloping in 1812—'13 is het terrein in het daar in 1819 aangelegde fort Jutfaas opgenomen.

¹⁷⁾ Verderop, ook aan de zuidzijde van de weg, aansluitend bij Plettenburg, strekte zich het gebied der ridderhofstad Heemstede uit. Het kasteel bestaat nog, goed onderhouden, maar park en tuin zijn vrijwel in verwaarlozing te niet gegaan. De bezitting der Van Wulvens wordt reeds in het begin der 14de eeuw genoemd, doch kreeg eerst naam en faam, nadat een in 1645 opgetrokken huis, ongeveer 40 jaar later door een volgende eigenaar tot een popperig kasteeltje in een overvulde aanleg werd uitgebouwd. Gedurende een kwart-eeuw was Heemstede een voornamelijk door gewest- en landgenoten druk bezochte bezienswaardigheid. Het uitgegeven dicht- en prentwerk had echter niet voldoende kunnen doorwerken, om ook wereldreizigers naar dit ver van de grote weg afgelegen plekje te trekken. Het Jutfase Versailles ging merendeels verloren, doordat de opvolgende eigenaar de weelde van zo'n liefhebberij niet kon of wilde dragen. Zie: L. Rotgans, *Stichts Landtgezag op Heemstede*. In: —, *Poëzy*.... Leeuwarden, 1715. Blz. 265—278; *Verscheyde schoone en vermaakelyke gezigten van Heemstede*.... [26 kopergravures (etsen?) door J. Moucheron]. Amsterdam, ca. 1702; *Kastelenboek* t.a.pl. Blz. 72—74; en: R. van Luttervelt, *De Stichtse lustwarande*. Amsterdam, 1949. Blz. 80—87.

¹⁸⁾ Naenties-bomen waren dwergbomen (lat. nanus = dwerg); volgens één van Moucheron's gravures eigenlijk struiken, 4 à 6 voet hoog. Om ze te kweken werden

wij weder over de brugge de grote allee recht langs ende sagen aen beyde zijden grote heegen van sparrebomen, haegebeucken, ijperen, maar meest elderen. Quaemen voorts bij een rondal daer beelden stonden ende saegen 12 wegen door de alleën langs; binnen waeren wederom kleyne passagien ende saegen voorts an beyde kanten appelhoven ende castaniebomen etc. Voorts boscagien an de zijden, door prieelties heen, aen beyde zijden vischerien, nius gegraeven ende angelegt, op ieder hoeck een prieeltien. Voorts tegens een appelhoff aen met naentiesbomen, waerom een brave graft ende hegen ende lindebomen ende alsoo bij de wiltbaen, welke ons wijrde geopent ende saegen aldaer verscheyden wilde harten als ouden ende jongen, welke op onse ankomst anstonts in het bosch liepen, ende 3 macken die ons overal naeliepen, waervan de eene heel groot waer ende Nette genaemt wijrde en geen hoornen hadde. De andere genaemt Hans een weinich kleijnder ende met grote hoornen. De derde bleef liggen; daer waren wel 70 in 'tgetal, waeronder 15 à 16 jongen. Voorts oude ende jonge phaisanten, bustaerden, wit ende ander pauwen, oostindise eenden etc. De alleën ende hoven etc. waeren versien met ontallige beelden als vergulden, witte etc. Overal waer seer veel latworck ende fray geverft. Het waer 300 treden breed ende seer langh.

Gingen doen weder nae Jutfaas ende seylden om 10 uir weder wech, hebbende voor de wint. Zijnde op de l[inkercant] het huis Wiers¹⁹⁾ ende quaemen om 12 uur op Vaert²⁰⁾, zijnde een dorp

o.m. amandels, appels, kersen, mispels en perzikken bij voorkeur op paradijs-appelstruiken geënt. De vruchten waren van normale gedaante en grootte. Zie: P. Welland, t.a.pl. Dl M—N-1804, blz. 179; en: J. H. Knoop, *Fructologica*.... Leeuwarden, 1763. Blz. 1, 14, 29, 31 en 57.

¹⁹⁾ De Wiers, aanzienlijk landhuis onder Vreeswijk, met uitgestrekte boomgaarden, bouw- en weidelanden, waarvan de oorsprong tot nu toe onbekend bleef. Het was van laat-17de eeuwse constructie, met interieur-vernieuwingen van omstreeks honderd jaar later. Misschien hield de naam verband met de oostwaarts liggende Wierseerpolder, welke door een lid der sedert de aanvang der 15de eeuw bekende Utrechtse regentenfamilie Van der Wierze ingedijkt kan zijn. In 1699, toen de Groningers er voorbij voeren, was een ander eigendom van Michiel Creagh, die het gedurende twintig jaar heeft bewoond en beheerd. Tot in 1878 bleef De Wiers een goed onderhouden en waardig bewoond huis, maar van dat jaar af werd het als fabrieksgebouw ingericht, en kwam het tot het verval, dat in 1946 tot verkoop voor afbraak dwong. Bij ernstig onderzoek van gemeentewege was tevoren gebleken, dat het niet wel mogelijk was het monumentale gebouw voor verdere ondergang te sparen. Zie: M. J. Reynvaan, *Het huis „De Wiers“ onder Vreeswijk*. Met afbn. en plattegr. In: *Jaarboekje van „Oud-Utrecht“* 1932, blz. 143—155.

²⁰⁾ Omstreeks het midden der 14de eeuw werd de waterloop, een oude Rijn-arm, die over Utrecht zuidwaarts naar de Lek stroomde, uitgediept en min of meer gekanaliseerd. Het gebruik van dat vaarwater was een bestaanskwestie voor de handel der stad Utrecht en de kosten ener vlotte bevaarbaarheid werden dan ook door de Utrechtse gilden gedragen. De overlaadplaats, die er uiteraard geweest moet zijn, werd door de bouw van twee sluizen, een eeuw later door een derde

alwaer wij voor 14 stuivers, de tol 3 stuivers ende bruggegelt 1 stuiver daarmede ingerekent, door drie sluizen in de rivier de Leck quaemen, seylende met halve wint (ende somtijts rucken in de wint, sonder loots, waerover het volk tot Schoonhoven verwonderde, dat wij het alsoo hadden gevonden) voorbij Vianen ende saegen van verre het casteel, tegenwoordich de graef Van der Lip ²¹⁾ toebehorende, ende het schoone bosch".

Van Schoonhoven voeren ze naar Nieuwpoort en Rotterdam en vandaar over Dordrecht, Vlissingen en Middelburg de Schelde op, om na het passeren van het vestingstadje Lillo het doel der reis te bereiken. De Groningers bleven maar korte tijd te Antwerpen en gingen weer naar Rotterdam terug, om verder de thuisweg langs Gouda, Haarlem en Spaarndam naar Amsterdam te nemen. Wind en water belemmerden deze keer de vlotte vaart op de Zuiderzee niet en na daags tevoren Marken in de vroege ochtend verlaten te hebben, traden ze de 3de augustus, om 5 uur 's middags gezond en wel vader Froons woning te Warffum weer binnen. Ze hadden Antwerpen langs een heen- en terugweg te water van meer dan 800 kilometer in 25 dagen „gedaan”. E.

aangevuld, overbodig gemaakt. Deze voor Utrecht belangrijke sluizen werden door een sterkte, het kasteel Gildenburg, beveiligd.

In die vesting zagen sommige landsheren, die tol op de rivier vorderden, en steden, vooral de Hollandse, welke te sterke mededinging op de goederenmarkt vreesden, een bedreiging hunner belangen, en Gildenburg is sindsdien meermalen aangevallen, veroverd, gesloopt en herbouwd. Over de laatste vernietiging, die geen weder-opbouw ten gevolge had, bestaan evenwel geen zekere berichten.

Bij de verbindingsplaatsen van Rijn en Lek, zowel bij de oude moeizame overlaadplaatsen als later bij de vlotter werkende sluizen hadden zich nederzettingen van meestal neringdoenden gevormd. In 1217 kreeg de oudste, die van „Vresewik”, de bisschoppelijke vergunning, om aan de stichting van een kerk in de naaste omgeving mee te werken, doch van de latere vestiging bleef de naam meer aan de vernieuwde waterweg als „de Vaart” verbonden. Ofschoon veel, ook tegenwoordig nog wel gebruikt, werd ze toch meer en meer door de officiële benaming Vreeswijk verdrongen.

De pogingen, om het begrip „Vresewik” uit de oertijd te verklaren, er zelfs de bijna onuitsprekbare naam ener Germaanse godin uit te willen lezen, zijn niet geslaagd. De veronderstelling echter dat de plaats een plek was, waar geregeld botsingen van belangen konden voorkomen en derhalve gevreesd moest worden, heeft aan waarschijnlijkheid niet ingeboet. De mening van verband der naam met de aan de overkant der rivier gelegen vrijplaats Vianen is bezwaarlijker te aanvaarden, omdat voor hare uitheemse bewoners niet slechts aan deze kant vrees voor gerechtelijke achterhaling bestond. Bovendien was de verbinding zeer moeilijk: de schipbrug is eerst in 1840 gelegd.

²¹⁾ Van de rivier af was het uit de 14de eeuw daterende slot Batestein onder Vianen te zien, dat in het midden der 18de eeuw door brand te gronde zou gaan. Het werd toen door Frederik Adolf, graaf van der Lippe (1667–1718), heer van Vianen en sedert 1701 ook burggraaf van Utrecht, bewoond. Het naastgelegen bos was een overblijfsel van het huis Ameliestein, dat Dirk van Brederode in het tegen het midden der 17de eeuw voor zijn gemalin Amalia van Nieuwenaar had laten bouwen en ongeveer een eeuw in stand bleef.

DE COPE

H. van der Linden, De Cope. Bijdrage tot de Rechtsgeschiedenis van de Openlegging der Hollands-Utrechtse Laagvlakte. Proefschrift Utrecht 1955. Uitg. Van Gorcum & Comp. N.V. — G. A. Hak en dr. H. J. Prakke, Assen. XV en 400 blz. Met index van plaatsnamen en losbijgevoegd twee uitslaande kaarten.

Het hier aangekondigde boek is gewijd aan een der merkwaardigste hoofdstukken uit onze vaderlandse geschiedenis: de „grote ontginning” (om met wijlen dr. K. Heeringa, den vroegeren rijksarchivaris in de provincie Utrecht, te spreken) van het Utrechts-Hollandse laagland in de elfde tot de veertiende eeuw. In het middelpunt van 's heren Van der Lindens beschouwingen staat het contract van uitgifte van stukken grond uit de wildernis, de „cope”. Dit middelnederlandse woord — ons „koop” — had oudtijds een ruimere betekenis: men duidde er vervreemding in het algemeen mede aan, ook indien er niet uitdrukkelijk sprake was van een bedongen koopsom ¹⁾).

Het is overbekend, dat er in het door den schrijver behandelde gebied zeer vele „koop”-namen voorkomen, waarbij het achtervoegsel „koop” wisselt van „-koop” tot „-kop”, „-cop”. Al deze namen herinneren aan de „cope”-overeenkomst tussen den bezitter van het wildernis-regaal of diens rechtverkrijgende en de kolonisten. Van lang niet alle „copen” zijn brieven bewaard, doch in vele gevallen kan de inhoud van het contract uit verschillende bekende gegevens, zoals de wijze van verkavelen, de verschuldigde periodieke grondlasten, de tiendheffing e.d., worden afgeleid.

Bij de uitgifte van stukken wildernis ter ontginning trad als „vercoper” de landsheer op in zijn hoedanigheid van bezitter van het wildernis-regaal, in het Utrechts-Hollandse laagland derhalve hetzij de bisschop van Utrecht, hetzij de graaf van Holland.

Het kwam voor, dat de graaf zijn recht van uitgifte overliet aan een aanzienlijk persoon, dien hij beleende met gezagsrechten in het te ontginnen stuk wildernis. Desgelijks kwam het voor, dat de bisschop van Utrecht aan voornamelijk geestelijke lichamen, zoals bijvoorbeeld de kapittelen in de stad Utrecht en de abdijen van Sint Paulus en Oostbroek, woeste gronden ter uitgifte of ook wel ter ontginning in eigen beheer overgaf. De beschikkingsmacht van den bisschop of den graaf als bezitter van het wildernis-regaal over de uit te geven terreinen was van publiek-rechtelijk karakter. De beschikkingsmacht van de „copers”, de kolonisten, die de gronden bij de „cope” verwierven, lag in de landrechtelijke sfeer: zij werden, wat wij zouden noemen, privaatrechtelijk eigenaar.

Bij de „cope” werd tevens de verhouding geregeld tussen den landsheer of/ten dengene, aan wien de landsheer gezagsrechten

¹⁾ Blz. 72 vermeldt — hetgeen verwarring kan wekken — de betekenis „afstaan tegen betaling in welke vorm dan ook”.

gegeven had, ter ener, en de nieuwe bewoners ter anderzijde. Het nieuwe land ontving zijn bestuurlijke en rechterlijke inrichting zowel in wereldlijk als in kerkelijk opzicht. In grote trekken werd het recht, waarnaar de kolonisten en hun nazaten zouden leven, vastgesteld, terwijl bepaald werd, in hoeverre zij hun aandeel zouden moeten leveren in de publieke lasten zoals de aan den landsheer op te brengen beden en op welke wijze zij moesten voldoen aan het heervaartgebod, aan den dingplicht, het volgen van den klokslag in het algemeen, enz. Voorts konden er bepalingen gemaakt worden met betrekking tot de afwatering, sloten, wegen enz. Van de uitgemeten kavels of „hoeven” moesten de kolonisten en hun nazaten in den regel op gezette tijden een gering bedragje aan tynsen geven. Ook waren zij tiendplichtig.

In de dertiende en veertiende eeuw treft men bij nieuwe uitgiften van woeste gronden de kleine tynsjes van het voorafgaande tijdvak niet meer aan. Men heeft dan ineens te betalen koopsommen of periodieke betalingen van vrij wat hogere bedragen per „hoeve” dan de tynsjes van voorheen onder benamingen als „erfpacht” (eeuwige erfpacht), „pacht”, „huur”, „erfhuur”, „rente”, „tyns” e.d.

Wat die oude tynsjes betreft: de heer Van der Linden houdt ze met het oog op het luttel bedrag voor recognitie-tynsen, op te brengen ten teken van erkenning van het overheidsgezag. Liever zou ik zeggen: erkenning van het oorspronkelijke recht van den houder van het wildernis-regaal. Immers, kwam er van de ontginning niets terecht, dan werden de gronden weder verenigd met de wildernis.

Recognitiën kwamen veelvuldig voor, o.a. op kerkelijk terrein. Wanneer een deel van een parochie een buurschapskapel bezat, welke uit het parochiële verband werd losgemaakt, dan was het gebruikelijk, dat de pastoor en de parochianen van de zelfstandig geworden dochterkerk recognitie betaalden aan pastoor en parochianen van de moederkerk ten behoeve van pastoriefonds en kerkfabriek. De betaling geschiedde uit reverentie jegens de moederkerk, ook al oefende deze geen gezag meer over de dochterkerk uit. Evenals de oude tynsjes waren volgens de schrijver ook de latere grote periodieke „erfpachten” enz. *heffingen van publiek-rechtelijken huize* ²⁾. Een recognitie wil hij deze „erfpachten” enz. niet meer noemen: daarvoor zijn de vastgestelde bedragen te hoog. Aangezien de „erfpachten” eens voor al op een bepaald bedrag gesteld waren, verloor men op den langen duur den publiek-rechtelijken oorsprong dezer lasten uit het oog.

De auteur legt sterk den nadruk op het *vrije eigenaarschap* der eerste verkrijgers van de ontginningspercelen en hun opvolgers van het ogenblik van de „cope” af. Het is dus te begrijpen, dat hij de door

prof. mr. W. van Iterson en anderen aangehangen leer van de „eigendomsverschuiving” aanvalt. Volgens deze leer zou het eigendomsrecht aanvankelijk aan den landsheer of heer gebleven zijn en zouden de gebruikers eerst in verloop van tijd zich als eigenaren zijn gaan gedragen.

De felheid, waarmee de heer Van der Linden hiertegen (blz. 378 e.v.) van leer trekt, gaat mij wel wat ver. Immers blijkt het uit het door hem verrichte onderzoek, dat het verschijnsel van „eigendomsverschuiving” zich een enkele maal moet hebben voorgedaan. Veel critiek heeft de schrijver nog op het bekende proefschrift van mr. E. Heringa, Tynsen op de Veluwe, proefschrift Leiden, 1931 (blz. 371 e.v.). Ook hier gaat m.i. de schrijver te ver in zijn bestrijding.

In het algemeen zou ik willen opmerken, dat de heer Van der Linden te weinig oog heeft voor het voorkomen van tynsen van feodaal karakter. In het door hem onderzochte Utrechts-Hollandse laagland waren deze uitzondering. Het is echter genoegzaam bekend, dat men in de provincie Utrecht vroeger onderscheidde tussen tynsgoederen, welke „heer en hof” hadden, en tynsgoederen, welke niet „heer en hof” hadden. Het verschil lag in de praktijk in hoofdzaak in de wijze van vererving: de eerstgenoemde soort vererfde op de wijze van Stichts leengoed („heerlijk” en „voordelig”), de tweede soort daarentegen op de wijze van vrij eigen goed. De eerste categorie, welke op feodale wijze vererfde, bestond voor een niet onbelangrijk deel uit goederen, die vroeger horig waren geweest. Juist het naast elkaar voorkomen van „feodale” tynsgoederen en niet-„feodale” tynsgoederen kan verklaren, dat men bij tynsen, erfpachten e.d. van nieuwland weleens begeleidende verschijnselen aantreft zoals het recht van verval, hetwelk in leen- en hofrecht zeer normaal was ³⁾.

Wat de tiendplicht aangaat, zoals deze bij de „cope” geregeld werd, de schrijver ziet den tiend als een heffing van *publiek-rechtelijk* karakter. De landsheer zou volgens hem het recht op de novale tienden geheel geusurpeerd hebben zonder zich te storen aan de oorspronkelijk kerkelijke bestemming van de tiendheffing. Hiermede kan ik mij moeilijk verenigen. De landsheer of zijn leenman, die als bezitter van het wildernis-regaal gronden ter ontginning uitgeeft en tienden bedingt, heeft tot plicht om de kolonisten bij de kerkstichting daadwerkelijk te steunen en als tiendheer (vaak mede als collator) bij te dragen tot het levensonderhoud van den kerkdienaar en tot de instandhouding van het kerkgebouw. Men denke ook, geheel afgezien van het tiendbeding, aan het beginsel dat de drager van overheidsgezag voedsterheer der kerk is. De manier, waarop de heer Van der Linden het werkje van prof. J. Kusters, *Het Oude Tiend-*

³⁾ Dr. J. Ph. de Monté ver Loren, *De Rechterlijke Organisatie ten Platten Lande in het gebied langs den Krommen Rijn gedurende de Middeleeuwen*, 1948, blz. 141, met de noot ald.

²⁾ Men vergelijk de oratie van prof. mr. P. W. A. Immink, *Recht en Historie*, Groningen 1946, blz. 19 e.v.

recht, 1909, bestrijdt, komt mij weinig gelukkig voor (zie blz. 150-155) 4).

Van groot belang in dr. Van der Lindens boek, ook voor den niet-rechtshistorisch gerichten lezer, lijkt mij de zeer gedetailleerde studie, welke hij gemaakt heeft van de systematiek van de strooksgewijze verkavelingen: de meest gebruikelijke bedrijfseenheid was de „hoeve” van 30 Rijnlandsche of Stichtse roeden 5) breedte bij 6 maal 55 roeden diepte, of zoals men het uitdrukte een diepte van zes „voorlingen”. Een voorling, ook „forlanc”, was, naar blz. 23 wordt duidelijk gemaakt, een lengtemaat, welke overeenkwam met de lengte van de voor, welke men door het land met de ploeg kon trekken zonder het span te wenden.

Een „hoeve” als hier bedoeld was ongeveer 16 morgens groot. De oppervlakte kon wat kleiner of groter zijn; dit hing van den gebruikten maatstaf af, ook wel van terreinsgesteldheid. Een enkelen keer vond de schrijver „hoeven” van dubbele breedte of dubbele lengte, een „hoeve” van omstreeks 32 morgens derhalve. Een andere variant weer was de „hoeve” van dubbele breedte en een diepte van slechts 3 voorlingen. (Vergel. dr. I. H. Gosses, *Verspreide Geschriften*, 1946, blz. 309, noot 5).

Van belang is het, dat kon worden vastgesteld, dat de „hoeve” van 30 roeden breedte bij 12 voorlingen diepte in type overeenkomt met het type kolonisten-„hoeve” van de bekende Hollandse kolonisatie in Bremen (oudste uitgifte-brief van 1106, *Hansisches Urkundenbuch*, I, no. 129). Alleen werd er in Bremen gemeten met de Koningsroede. Ook de tyns bleek in Bremen op gelijke wijze te worden geheven als in Holland-Utrecht omstreeks denzelfden tijd. Er kan op deze plaats hier niet dieper op worden ingegaan.

Vermeldingswaard is nog, dat de schrijver opmerkt, dat er bij de door hem bestudeerde wildernis-uitgiften „op landsheerlijk niveau” steeds voor elke nederzetting zowel de breedte als de diepte der kavels van te voren werd vastgesteld: van vrijen opstrek was hier dus geen sprake. Zulks in tegenstelling tot ontginningen in streken, waar een krachtig landsheerlijk gezag ontbrak, zoals bijvoorbeeld in Friesland. Het is bekend, dat de bewoners van het Nederstichtse Eemnes, toen zij zich aan vrijen opstrek te buiten gingen, den graaf van Holland als heer van Gooiland op hun weg ontmoetten, zodat zij zich in 1339 genoopt zagen met den graaf een contract van uitgifte of „cope” aan te gaan 6).

4) De graven van Gelre en van Holland hielden in de 13de eeuw het recht op de novale tienden in hun gebieden in leen van den bs. van Utrecht, volg. dr. Van der L. legalisering vel quasi achteraf.

5) Er werd ook wel gemeten met de Woerdense roede van 3,684 m. De Stichtse roede is 3,756 m., de Rijnlandse 3,767 m.

6) Vergel. mijn Eemnes, 1947, hoofdst. V, VI en VII, en dr. Van der Linden, blz. 233-235. (alw. blz. 235 in regel elf van boven verkeerdelijk staat „de erfpachter eigenaar is” in plaats van „de verpachter enz.”).

Mijn bespreking wil ik thans besluiten met den wens, dat de lezer kennis moge nemen van het prachtige materiaal, hetwelk door de heer Van der Linden bijeengebracht werd. Voor een ieder, die belang stelt in de plaatselijke geschiedenis van de nederzettingen in de Utrechts-Hollandse laagvlakte, is dit boek onontbeerlijk. Het is een bijkans onuitputtelijke bron.

A. JOHANNA MARIS

DE OUDSTE ORGELS VAN DE NICOLAÏKERK

Over het nieuwe Marcussen-orgel 1) in de Nicolaïkerk te Utrecht, dat op 23 januari jl. officieel in gebruik genomen werd, zal het laatste woord nog wel niet gesproken zijn. Een feit is, dat de tegenwoordige organist Lambert Ern  met het orgel zeer tevreden is. 2). Een feit is ook, dat het nieuwe orgel vele mogelijkheden opent, welke bij het afgedankte orgel van de Utrechtse orgelbouwer G. Witte, dat sedert 1888 heeft dienst gedaan, onbereikbaar waren. Uiteraard moet de technische beoordeling van het nieuwe orgel aan meer bevoegden worden overgelaten. Dit artikel wil dan ook slechts een korte schets zijn van de geschiedenis van de oudste orgels, die in de Nicolaïkerk hebben gestaan.

In enige artikelen over het in 1885 afgekeurde orgel 3) kan men de bewering vinden, dat dit orgel reeds uit het jaar 1120 stamt. Dit jaartal zou in de kast van het orgel gegraveerd staan, maar deze bewering berust op zuivere fantasie. 4).

Men kan veilig aannemen, dat er in 1392 een orgel in de kerk stond. In de rekening van O.L. Vrouwen Broederschap 5) van dat jaar, kan men een uitgaaf van 12 stuivers 6 duiten vinden, betaald aan „meyster Goedevert” (van de Geer), die in 1394 „orghenist” genoemd wordt. 6).

In de loop van de vijftiende eeuw vinden allerlei kleinere reparaties plaats en in 1479 is er zelfs sprake van de bouw van een nieuw orgel. De kerkrekeningen vermelden dan namelijk een uitgave aan

1) Zo genoemd naar de orgelbouwers Gebr. Marcussen te Aabenraa (Dene-marken).

2) Zie zijn artikel in *Hervormd Utrecht* van 25 januari 1957.

3) O.a. J. F. Witte, *Iets over het orgel in de Nicolaïkerk te Utrecht*. In 9e jaarboek van de Vereeniging voor Noord Nederlandsche Muziekgeschiedenis 1881 en J. C. M. van Riemsdijk, *Het orgel van de Nicolaïkerk te Utrecht*. In: *Tijdschrift der Vereeniging voor Noord Nederlandsche Muziekgeschiedenis*. II, 1887.

4) Een van de best geïnformeerde orgelkenners, onze stadgenoot dr. M. A. Vente, trekt de bewering zonder meer in twijfel. (O.a. *N.U.Crt.* van 10 aug. 1938).

5) Cat. der bij het Stadsarchief bewaarde archieven I, nr. 317. Deze mededeling dank ik aan Kap. Th. de Vries te Utrecht.

6) De oudste „kerk” rekening, waarin het bestaan van een orgel blijkt is die van 1429. „Item bethaelt aen den schoelmeyster van orghelen.... 4 gulden 15 wit”.

Willem Everts „van die Orghelen te steygeren”, Cornelis van Rewick ontvangt 20 Arnhemse guldens voor het stofferen en schilderen van het orgel, „meyster” (Peter) maakt het „achterwerk” (rugpositief) en de windgang van het orgel en tenslotte worden aan „blinde Jannes (de bekende domorganist) „mit synen ghesellen” vier Arnhemse guldens betaald „dat sij doen bij waren doemen die Orghell opleverde”.

Van dit orgel heeft men vermoedelijk in 1885 afscheid genomen. In de kerkrekeningen werd namelijk geen „nieuwbouw” meer aangetroffen. Wel heeft het orgel enige zeer belangrijke herstellingen ondergaan, welke — om een juiste indruk van de geschiedenis van dit orgel te krijgen — niet onvermeld mogen blijven.

De kerkrekening van 1553⁷⁾ maakt uitvoerig melding van een hoogst noodzakelijke reparatie. Deze begon met een grote schoonmaak. Aan „Mgr (magister) Cornelis organmaecker” wordt een bedrag van vier gulden betaald „van een deels pypen vanden groten organ uut te nemen, die met peyn (puin) gestopt waren”. Een ander deel van de pijpen was „van de rotten ghebeten ende gestopt”. Meyster Cornelis neemt ook het „cleyn organwerck 't welck d'ie bruederscap van onser liever vrouwe eertijts heeft gemaect” onder handen.⁸⁾ Hij krijgt opdracht daarna „tgrote organwerck door den jare te visiteren ende accort te houden.”

Nog geen tien jaar later (1551) staat het orgel al weer in de steigers. Dan is het Jan Kuyter die „tgebeten werck dat vanden rotten bynnen inden cleynen registeren ende oeck in den groten registeren gegeten was” moet vernieuwen. Ook wordt hem verzocht „d'ie layen vanden wyntganck wel dicht te maecten ende alsoe den gehelen organ goet ende frave in accoort te restitueren”.

In 1626 wordt het orgel door verscheidene — niet met name genoemde — organisten „fynalycken” opgenomen, maar tot een bijzondere restauratie heeft deze controle niet geleid.

De zeer bekende orgelmaker Christiaan Muller heeft in 1733 zijn krachten gewijd aan een grondige restauratie van het orgel, waarvan de rekening bewaard gebleven is⁹⁾. Deze herstelling kwam de kerk-

⁷⁾ Dus niet 1553, zoals dr. Vente in zijn dissertatie „Bouwstoffen tot de geschiedenis van het Nederlandse Orgel in de 16e Eeuw” 1942, meedeelt (blz. 170). Ook Dodd van Flensburg en dr. F. C. Kist maakten deze fout in Caecilia, Algemeen Muzikaal Tijdschrift van Nederland. 1847. blz. 147, noot 4).

Wel vermeldt de rekening van 1553 een „steygering van die orgel” en wordt aan Bernt Uten Eng XX gulden betaald „van die orgel te vermaken.” In 1547 werd door „meyster Michiel ende meyster Peter, „organisten” het orgel opgenomen en aan Cornelis Gerytsz. een bedrag van 186 gulden betaald „van dat orgel ende van dat nawerck tsamen”.

⁸⁾ Uit deze post blijkt duidelijk, dat ook in de Nicolaïkerk meer dan één orgel heeft gestaan. Het grote en twee kleine „orgaelkens”. De laatste twee werden in 1579 gebruikt om het rugwerk van het grote kerkorgel te vernieuwen.

⁹⁾ Acquitten behorende bij de kerkrekeningen. Cat. der bij het Stadsarchief bewaarde archieven. II. nr. 707.

meesters op 370 gulden te staan. In de eerste plaats, zo begint Muller: „moeten alle de pijpen van hare secreet laten (laden) werden uytgenomen, hetwelck van binnen van stoff en vuylighijdt gesuyvert” dient te zijn. Het „Regeerwerk” moet „wel naa gesien” (worden) „opdat de Registers, soo veel alst doenlijk is, wel af- en aensluyten”. Verder dienen de gerepareerde pijpen „in een goede aanspraack gebracht” te worden. Ook zijn twee nieuwe „hand Clavieren” nodig „met een koppeling aen deselve, soo dat als men op (het) onder Clavier speelt het boven Clavier mede gaat”.

Speciaal de orgel-liefhebbers zullen benieuwd zijn naar de dispositie van het orgel. Deze was voor het „Boven of derte werck”:

1. Holpyp	— 8 voet.	4. Gemshoorn	— 2 voet.
2. Fluyt	— 4 „	5. Geint (quint) Fluyt.	
3. Prestant	— 4 „	6. Tertiaan.	
	7. Siflot.		

Het middenwerk (een blokwerk) bevatte de volgende registers:

1. Prestant	— 16 voet.	3. Octaaf	— 4 voet.
2. Octaaf	— 8 „	4. Octaaf	— 2 „

Het rugwerk bezat:

1. Prestant	— 8 voet.	4. Octaaf	— 2 voet.
2. Quintadeen	— 8 „	5. Fluyt	— 2 „
3. Fluyt	— 4 „	6. Sexquialter	— half „

Vijftig jaar later (1788) werd door kerkmeesters aan de bekende utrechtse orgelbouwer G. T. Bätz gevraagd naar de gebreken van het orgel. Hij komt tot de slotsom, dat het „verbasendtvervuylt” is en daarom „eens uyt malkander diende genoomen” te worden. Hij meent, dat de verbeteringen allereerst aan de pijpen moeten worden aangebracht. „Verscheyden nieuwe voeten en corpsen” zullen moeten worden gemaakt voor „een groot gedeelte van de pijpen, behorende tot de Registers (van) de — quintadeen 8 voet, d'octaaf 4 voet, Fluyt 4 voet en Sexquialter in het Rugpositief alsmede aan de pijpen van het Blokwerk bestaande in een Mixtuur van drie en een half Register”. Verder dienen „Nieuwe stukken boven aan verscheydene pijpen van gemelde registers als ook aan verre de Meesten van de buytenste prestanten” te worden aangezet. In het bovenmanuaal worden door Bätz „Nieuwe Rooren en baarden aan de Roorfluyt 8 voet en Quint Fluyt 3 voet” voorgeschreven. En tenslotte is vernieuwing van de „lippen aan verscheydene pijpen van de open Fluyt 4 voet, gemshoorn 2 voet en Flageolet 1 voet” in genoemd manuaal hoogst noodzakelijk.

Bätz ontving voor zijn werk een bedrag van 220 gulden. De restauratie nam 2½ maand in beslag. Bätz verzekerde kerkmeesteren echter aan het eind van zijn toelichting, dat door de restauratie „het werk in s'oon verbeterde staat zoude komen, dat het jaaren zonder soortgelijke onkosten” gebruikt zou kunnen worden.

De negentiende eeuw is rijk aan voorstellen tot reparatie, maar tot belangrijke verbeteringen kwam het niet. Het lijkt er op, dat het orgel er toen eindelijk zelf maar een punt achter zette. Dat was in een zondagochtenddienst in de maand mei 1885. Het orgel had de voorzang nog kunnen begeleiden, maar „het was den organist niet meer mogelijk om voort te gaan, zijn gewoon kripschend en kreunend geluid kon het oude instrument zelfs niet meer voortbrengen”¹⁰⁾. Het werd even later aan het Rijksmuseum in Amsterdam verkocht voor een bedrag van duizend gulden. Witte's orgel kostte bijna vijftien duizend gulden. Een comité van actie vroeg bijdragen in de gemeente, waarbij dr. Nicolaas Beets een handje hielp door onderstaand gedicht:

Vier eeuwen paarde ik reeds mijn klanken aan uw psalmen.
 'k Ben veel gebreks, maar van geen onwil mij bewust.
 Thans is mijn keel verroest, en kreunt in plaats van galmen....
 Mijn adem weigert.... ai, vervang me en geef mij rust.

Tot voor kort heeft het orgel van zijn rust in het Rijksmuseum kunnen genieten. Het werd onlangs naar de Koorkerk in Middelburg overgebracht, waar het thans grondig wordt nagezien en in zijn oorspronkelijke toestand teruggebracht. Het blijkt, dat men meer interesse gaat krijgen voor de orgels uit vroeger eeuwen, omdat deze — de omstandigheden in aanmerking genomen — vaak zeer knap zijn gebouwd. Daarom alleen reeds verdient het werk van de orgelcommissie der Ned. Herv. Kerk, door welke ook de restauratie van het orgel van „meyster Peter” van 1479 mogelijk werd, algemene waardering.

A. GRAAFHUIS

¹⁰⁾ Zie noot 2.

TEN DERDE MALE: GLIND, TUIN, VREDE

Niet ongeestig diende een andere belangstellende lezer, met een beroep op een bekend spreekwoord, zich aan als het tweede schaap, dat door de „tuin” of „glindt” heenstapt, toen hij, van ouds thuis in het oosten van onze provincie, de redactie van het Maandblad de volgende mededelingen toezond:

„Uit ons eigen gewest kunnen, ter staving van de uitleg die v. C. in uw Maandblad aan „glindt” enz. geeft, nog wel enkele bewijzen worden aangevoerd.

Een bekend landbouwersgeslacht in het Utrechtsche — speciaal ook in de Geldersche Vallei — draagt de naam „van der Glindt”. In

analogie met Van Dam en Van Dijk is de naamsverklaring m.i. voor de hand liggend.

Voor een lage heining is in de Geldersche Vallei het woord „tuin” inheemsch en wordt ook hier als „tuun” uitgesproken. „Afgetuind” wordt de kleine boomgaard bij de boerderij, vroeger vaak als „varkensbongerd” aangeduid en de rechtopstaande houten van zoo'n meest-gevlochten-heining heeten „tuunstoaken”. Ook „tuinbonen”, die in de boerenhof meest als haagje langs pad of heining staan, verdragen m.i. verwantschap.

Groeide de afscheiding tot heining, dan was ze van heininghout en heiningpalen vervaardigd, doch veel gebruikelijker is ten onzent de benaming „vree”, gemaakt van „vreehout” en „vreepalen”, althans bij de oude gezeten boerengeslachten. Geheel in overeenstemming hiermede spreekt men in de Gelderse Vallei van „afvreeën”, eerder dan van „afheinen”.

In de woordenboeken komen „vree” en de drie genoemde samenstellingen daarmee niet voor.”

Tot zover onze correspondent van deze maand. Het voorbeeld van hem en zijn voorganger zou voor anderen aanleiding kunnen zijn, in hun omgeving eens uit te zien naar het voorkomen van oude veldnamen, streekwoorden e.d.

„Onder veldnamen” — aldus dr. P. J. Meertens in een samenvatting van zijn voordracht van 1954 voor Oud-Utrecht (in Maandblad 1954, 93) — „verstaat men de namen van percelen bouw-, tuin- en grasland, van woeste gronden en moerassen, van hoogten en laagten in het landschap, kortom van alle stukken land buiten de bebouwde kom van dorpen en steden die een naam dragen”.

Zulke namen komen overal nog in groot getal voor. Het is maar de kwestie of velen zich de moeite willen getroosten ze op te tekenen, liefst met nauwkeurige aanduiding van de ligging en aard der aldus genoemde percelen. Ook in oude notariële en hypothecaire acten kan men ze dikwijls aantreffen. Met bekendmaking van dergelijke namen is de steeds meer beoefende wetenschap der plaatsnaamkunde, (indirect ook de taalkunde en soms zelfs de plaatselijke geschiedbeoefening) ten zeerste gediend. Voor Utrecht is op dit gebied nog veel te doen.

Ook zonder dat deze provincie systematisch wordt afgezocht, zijn voorlopige en incidentele mededelingen reeds van waarde. Willen onze lezers niet eens hun bijdrage aan dit onderzoek leveren? Wanneer een aantal gegevens van verschillende inzenders binnengekomen is, zouden ze, hetzij onder een bepaalde stad- of dorpsnaam, hetzij gegroepeerd naar de betekenis der woorden, in het Maandblad gepubliceerd kunnen worden.

Ook voor streekwoorden, woorden in bepaalde delen van de provincie bij uitstek gebruikt voor voorwerpen en gebeurtenissen (ge-

boorte, verloving, huwelijk, overlijden, begrafenis, koop, huur, pacht e.d.), geldt de wenselijkheid ze op te tekenen. Indertijd (Maandblad 1948, 18) heeft Dr. Meertens al eens een oproep gedaan om aan de Kon. Nederl. Akademie van Wetenschappen (afd. Dialectencommissie) opgave te doen van streeknamen (in de provincie Utrecht) voor voorwerpen en handelingen, die bij het schoonmaken te pas komen. Of daar gevolg aan gegeven is, is mij niet bekend.

v. C.

SNELLENBURCH (aanvulling)

Van verschillende zijde werden opmerkingen gemaakt naar aanleiding van mijn artikel over Snellenburch in het Maandblad van Oud Utrecht van januari jl. Gaarne wil ik hiervan iets mededelen.

Vooraf moet ik echter melden dat er in mijn schrijven een paar fouten zijn geslopen. Wolfer van Amstelle was natuurlijk geen schout in Amsterdam maar in Utrecht en wel over die Utrechtse eigenhorigen die in Amstelland waren gezeten.

Voorts is mij meegedeeld dat Snellenburch niet voorkomt onder de Hollandse lenen. Daar Robidé van der Aa dit onderstelde, meende ik dat Arent van Benscoop degene was die ook het slot Vreeland verdedigde en later Snellenburch moest afstaan aan Floris V.

De hoogerwaarde heer A. E. Rientjes verblijdde mij met een schrijven aan de redactie, waarin hij mij wees op een wapenbord van het geslacht Snellenburch in de hervormde kerk te Maarssen. Hij verwees mij naar het jaarboekje van Niftarlake 1942. Daarin heet mgr. Rientjes een artikel geschreven over het geslacht Botter van Snellenburch E. A. op Bolestein. Mr. Henrick Botter van Snellenburch was heer van Maarsenbroek en Reyerscop en stierf 20 september 1615. Hij was de zoon van Gijsbert Botter van Snellenburch en Francisca Borre van Amerongen. Dan ziet men in deze familie jhr. Engelbert, Philip en Anna totdat Johanna Botter van Snellenburch als weduwe van Willem van Zuylen van Nijevelt, Bolestein opdraagt aan jhr. David Godin, op 18 januari 1664.

Het is merkwaardig dat deze familie elders genoemd is, juist na de verwoesting van het oude kasteel in Benschop. Er schijnt in dit geslacht een katholieke en een protestantse tak te zijn. Het wapen was anders dan dat in Benschop. Terwijl dit laatste lijkt op dat van de heren van Amstel in IJsselstein, bestaat dat van Snellenburch op Bolestein uit een gedeeld schild, halve zwarte adelaar, drie gouden sterren 2 : 1 op rood veld.

Door het bezit van Snellenburch zijn de heren Botter in de ridderschappen van Utrecht opgenomen. Daar Benschop en dus ook Snellenburch behoorde tot de baronie van IJsselstein bleef het nauw aan

deze stad verbonden. Toen Guyotte van IJsselstein in 1330 met Jan van Egmond trouwde werd de weg gebaad tot de band met het Oranjestad. Anna van Egmond, gravin van Buuren en Leerdam, vrouwe van IJsselstein St. Maartensdijk, Jaarsfeld en Lannoij huwde immers met Prins Willem I.

Vervolgens schreef mij de heer M. Raven uit Den Dolder: „In Hilversum wordt in 1369 en 1385 een toren, huizinge en hofstede genoemd van Hendrik van Snellenberch en zijn dochter Peynse. Verder is hier niets van bekend, het kan wel in 's Graveland zijn geweest. In Baarn is in de kerk een grafteken of misschien een oude kerkbank van Snellenberch.”

Ook werd mijn aandacht gevestigd op een oud recht van de eigenaar van Snellenburch te Benschop, om vrij uitzicht te houden. Tegenover de boerderij mogen geen bomen geplant worden of huizen gebouwd. Toen de provincie de weg van de gemeente overnam en bomen aan de weg deed planten was één waarschuwing voldoende om dat gedeelte over te slaan.

Dan is er ook nog opgemerkt dat het oude kasteel verder van de weg en meer oostwaarts moet gestaan hebben. Ook deelde men mij mede dat het kanaal door de twee vijvers heen liep en dat men achter op het kanaal de zeilsport beoefende.

E. VAN OOSTEROM

KLEINE MEDEDELINGEN

Rectificatie. De eerste regel van blz. 40 van het Jaarboekje 1956 moet vervangen worden door: „deken Herman van Lockhorst, tot wien hij den brief”.

Tentoonstelling Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis. Tot 23 maart a.s. zal ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijksuniversiteit een tentoonstelling worden gehouden in het Universiteitsmuseum Trans 8, Utrecht, waar herinneringen aan de stichter van het Instituut, prof. dr. O. Oppermann en zijn leerlingen te zien zullen zijn.

Prof. Oppermann, die sinds 1904 als lector en later als hoogleraar te Utrecht in functie was, heeft in 1906 de Historische Kweekschool gesticht, welke de grondslag is geworden van het tegenwoordige Instituut voor Middeleeuwse Geschie-

denis. Tijdens zijn ambtsperiode te Utrecht heeft hij zeer veel gedaan voor de studie van de Middeleeuwse Geschiedenis in Nederland, doordat hij naast zijn eigen intensieve onderzoekingen een kring van leerlingen om zich heen heeft verzameld, die thans alom in den lande zijn traditie voortzetten.

Het Universiteitsmuseum is geopend alle werkdagen van 14 tot 17 uur, benevens op aanvraag.

Drie eeuwen in Pieterskerk. Op zondag 4 november 1956 heeft de Waals-Hervormde gemeente van Utrecht het feit herdacht, dat zij drie eeuwen achtereen gebruik mocht maken van Utrechts oudste bedehuis, de Pieterskerk.

De gemeente bestaat in Utrecht overigens al sedert 1583. Bij de viering van het derde eeuwgetij harer godsdienstoefeningen in de Pieterskerk, staat deze kerk

in de steigers. Indien de voorgenomen restauratie volgens plan verloopt, zal de Waals-Hervormde gemeente over een paar jaar opnieuw een belangrijke mijlpaal passeren.

In het orgaantje der gemeente „Le Lien Wallon” van december staan enige foto's betreffende kerkgebouw en kerkeraad, terwijl voorts enkele bekende predikanten worden genoemd uit de reeks van 34 voorgangers, die deze gemeente hebben gediend.

Salaris aan de armen. Een onderhoud met de tachtigjarige heer Driekus van de Kuil is bijzonder prettig — vertelt de Biltse en Bilthovense Courant van 4 januari 1957 — want deze in 1876 in een van de bekende „Tien hulzen” te Blauwkapel geboren Biltenaar weet zijn levensloop vanaf zijn vijfde jaar tot in bijzonderheden te herinneren. En als we met hem gaan praten over de bodedienst, die hij een van de eerste dagen van januari 1897 begon, dan raken we onmiddellijk verzeild in een kluwen van namen en gebeurtenissen, die op zichzelf al zestig jaar Biltse geschiedenis vormen.

Ja, al is de heer Van de Kuil dan in Blauwkapel geboren, de Tienhuizen liggen nog geen tweehonderd meter buiten De Bilt en daarom was hij vanaf zijn vroegste jeugd aangewezen op het Biltse dorpsleven. De Bilt telde in die jaren een twaalfhonderd inwoners en burgemeester Block van Haersma de With, die in het witte huis woonde dat tegenwoordig de Pluimvee-centrale herbergt, verdiende in die dagen (zo weet althans Driekus van de Kuil het ons te vertellen) maar een traktement van 600 gulden 's jaars, dat hij steevast aan de armen vermaakte....

Oud-Soesterberg verdwijnt. De buurtschap Soesterberg, die sedert de aanleg van het vliegveld meer en meer een woonoord is geworden, krijgt zo langzamerhand het aanzien van een dorp.

Eind 1956 moest een stukje Oud-Soesterberg ten offer vallen aan deze dorpsvorming, namelijk de boerderij „Groot Moerbessenberg” aan de Generaal Winkelmanstraat.

Op de plaats van deze boerderij, waarschijnlijk gebouwd aan het eind van de 17e eeuw, zal het toekomstige dorpsplein van Soesterberg komen. Rond dit plein zullen onder meer het politiebureau, de secretarie en het postkantoor worden gebouwd.

De „Groot Moerbessenberg” is, als men de overleveringen mag geloven, gebouwd door mensen, die voor het water uit de omgeving van de grote rivieren waren gevlucht en een nieuw bedrijf stichtten op de hooggelegen gronden van Soesterberg. De enorme lindeboom midden op het erf, is waarschijnlijk geplant rond de tijd, dat de schilderachtige bedoening gereed kwam. Naast de lindeboom ligt een oude put, die eveneens rond 1700 moet zijn gegraven. Boerderij, lindeboom en put zijn voor vele schilders en fotografen een bron van inspiratie geweest. Het ligt dan ook in de bedoeling van het gemeentebestuur van Soest om, indien enigszins mogelijk, de put en de lindeboom als centrale punten op het toekomstige dorpsplein voor het nageslacht te bewaren.

Over de geschiedenis van de boerderij en haar bewoners is weinig bekend. Zo als de naam reeds suggereert, was de omgeving van de boerderij volgeplant met moerbeistruiken.

Rond 1900 vestigden zich de twee gebroeders Van Maren in de „Groot Moerbessenberg”. Een van de gebroeders bewerkte het land — in die tijd een grote oppervlakte tot aan het einde van de Generaal Winkelmanstraat — terwijl de ander zich als eerste bakker in Soesterberg kwam vestigen. Van Maren, de bakker, heeft als gemeenteraadslid, arm-meester en weldoener zijn stempel op de gemeenschap gedrukt en dit is de reden, dat een van de straten van het dorp naar hem is genoemd.

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Nieuwe Gracht 133,
Utrecht. Gironummer 575520 ten name van „Oud-Utrecht”

DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 4 / APRIL 1957

VERNIEUWING VAN HET MAANDBLAD

In december 1928 verscheen het maandblad van Oud-Utrecht in een omslag voorzien van advertenties. Met enige ophef vertelde het advertentie-bureau „Verbu” daarin aan de zakenwereld, dat „dit orgaan steeds met aandacht wordt gelezen door circa 500 leden van „Oud-Utrecht”, welke „merendeels behoren tot de meest-koopkrachtige kringen der stad”.

De zakenmensen kregen dus een unieke kans om de aandacht op hun firma's te vestigen. Natuurlijk begon men met deze advertentie-omslag niet uit deernis met de handelswereld. Er moest op verdiend worden. In het jaarverslag 1928 vraagt de toenmalige secretaris, de heer G. A. Evers, zich af: „Misschien levert de pas begonnen advertentie-exploitatie van den omslag, die aanvankelijk bevredigende uitkomsten geeft, voldoende baten op, om in een volgend jaar tot uitbreiding van het maandblad over te gaan”. Maar in latere verslagen rept hij niet meer over de omslag. De poging om Oud-Utrechts financiële positie te verstevigen, is niet geslaagd. Het maandblad werd ook niet dikker, al is het wel vaak — zoals ook nu enige keren per jaar gebeurt — in dubbele omvang verschenen.

Deze maand komt het blad wederom uit in een omslag met advertenties. De reden daarvan is duidelijk voor degenen, die de laatste jaarvergadering hebben bijgewoond. Er moest iets aan gedaan worden om de kas van de vereniging te verstevigen. Contributieverhoging was de meest voor de hand liggende en door vrijwel ieder lid als billijk aanvaarde maatregel. Daarnaast heeft het bestuur een beroep gedaan op de leden om elk in eigen omgeving te trachten nieuwe leden te winnen. Voortdurend blijkt namelijk, dat veel mensen, die belang stellen in de geschiedenis en het historisch schoon van Utrecht en van de provincie, de weg niet kennen om lid van de vereniging te worden.